

Кримінальне право

УДК 340-349:321-329:351-354(05)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15214586>

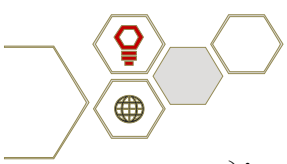
**Співучасть у кримінальному правопорушенні
зі спеціальним суб'єктом**

Горай Софія Валентинівна

Студентка 2 курсу факультету слідчої та детективної діяльності,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 61024,
м. Харків, Україна, вул. Сковороди 77,
ORCID <https://orcid.org/0009-0005-0896-7499>

Прийнято: 04.04.2025 | Опубліковано: 14.04.2025

***Анотація.** У цій статті розглядаються основні питання співучасті у кримінальних правопорушеннях, що вчиняються за участю як загальних, так і спеціальних суб'єктів. Метою дослідження є визначення правового статусу кожного співучасника злочину та аналіз механізмів, які впливають на кваліфікацію злочину в залежності від ролі учасників. Окремо вивчається складність, що виникає при розподілі відповідальності між спеціальним і загальним суб'єктами, що є важливим для правильної правової оцінки та визначення меж відповідальності кожного співучасника. В особливості увага акцентується на тих випадках, коли злочин вчиняється за участю осіб, які мають спеціальні ознаки, що обмежують коло осіб, здатних нести кримінальну відповідальність. Злочини, що передбачають участь спеціального суб'єкта, значно ускладнюють процес правової кваліфікації, адже в таких випадках важливо точно визначити, хто є виконавцем, а хто - співучасником. Спеціальний суб'єкт може вчинити правопорушення через зловживання службовими повноваженнями, в той час як загальний суб'єкт не обов'язково*

володіє специфічними ознаками для вчинення такого правопорушення, але може бути визнаний співучасником.

Стаття розглядає важливість диференційованого підходу до кваліфікації злочинів, що вчиняються за участю як спеціальних, так і загальних суб'єктів, а також необхідність врахування специфіки кожного учасника для правильної правової оцінки та забезпечення справедливості при притягненні до кримінальної відповідальності.

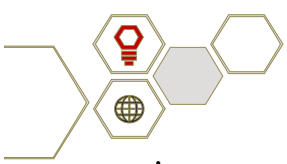
Ключові слова: співучасть, кримінальне право, спеціальний суб'єкт, загальний суб'єкт, правова кваліфікація, відповідальність співучасників, злочини зі спеціальним суб'єктом.

Complicity in a criminal offense with a special entity

Horai Sofiia

2nd year student of the Faculty of Investigative and Detective Activities,
Yaroslav Mudryi National Law University, 61024,
Kharkiv, Ukraine, vul. Skovorody 77,
ORCID <https://orcid.org/0009-0005-0896-7499>

Abstract. *This article examines the main issues of complicity in criminal offenses committed with the participation of both general and special subjects. The purpose of the study is to determine the legal status of each accomplice to a crime and to analyze the mechanisms which affect the qualification of a crime depending on the role of the participants. The author also examines the difficulties arising from the distribution of responsibility between special and general subjects, which is important for a correct legal assessment and determination of the limits of responsibility of each accomplice. Particular attention is focused on those cases where a crime is committed with the participation of persons who have special characteristics that limit the range of persons who can be held criminally liable. Crimes involving a special actor significantly complicate the process of legal qualification, because in such cases it is*

important to determine exactly who is the perpetrator and who is an accomplice. A special actor may commit an offense through abuse of power, while a general actor does not necessarily have specific characteristics for committing such an offense, but may be recognized as an accomplice.

The article examines the importance of a differentiated approach to the qualification of crimes committed with the participation of both special and general actors, as well as the need to take into account the specifics of each participant for a correct legal assessment and to ensure fairness in bringing to criminal liability.

Keywords: *complicity, criminal law, special subject, general subject, legal qualification, liability of accomplices, crimes with a special subject.*

Постановка проблеми. Вивчення співучасті у злочинах є одним із найскладніших і водночас найважливіших аспектів кримінального права. Співучасть означає умисну участь кількох осіб у вчиненні одного злочину, і вимагає детального аналізу правової природи та меж відповідальності кожного учасника. [14] Однак, у сучасній кримінально-правовій науці постійно виникають проблеми, пов'язані з кваліфікацією співучасті у злочинах, що вимагають участі спеціального суб'єкта. Труднощі виникають, зокрема, у випадках, коли злочин вчиняється за участю як загальних, так і спеціальних суб'єктів. Термін «спеціальний суб'єкт» в кримінальному праві означає особу, яка має не тільки загальні ознаки суб'єкта злочину, а й додаткові характеристики, які визначають її здатність бути кримінально відповідальною за певний злочин. Це може включати особливі вимоги до освіти, професійного статусу чи виконуваних функцій, що робить таку особу здатною до вчинення злочину, який недоступний для осіб, які не мають цих ознак. Прикладом таких злочинів є правопорушення, що вимагають спеціального статусу особи, зловживання службовими повноваженнями чи державна зрада.[1]

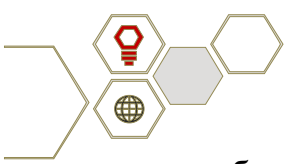
Однією з основних проблем є визначення ролі і правового статусу осіб, які беруть участь у таких злочинах. У ситуаціях, коли до злочинної діяльності долучаються особи з різним юридичним статусом -загальними та спеціальними

суб'єктами -виникає необхідність детального розподілу ролей між ними. Це стосується не лише виконавців, а й організаторів, підбурювачів і пособників. Кожен учасник може нести різний рівень відповідальності залежно від своєї ролі у злочині та специфіки законодавчих вимог до відповідальності. У цьому контексті важливою є не тільки правова кваліфікація злочину, а й правильне розмежування функцій кожного учасника співучасті.[9]

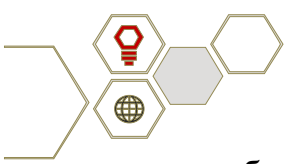
Тому однією з ключових проблем, що потребує ґрунтовного дослідження, є правильна кваліфікація співучасті у таких злочинах, коли присутні як спеціальні, так і загальні суб'єкти. Особливу увагу слід приділити тим випадкам, коли участь спеціального суб'єкта виправдовується його професійним статусом, а загальний суб'єкт може бути тільки співучасником без специфічних ознак. Це ускладнює правову оцінку, оскільки кожен учасник злочину має свою унікальну роль, що визначає межу його відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У кримінально-правовій науці значну увагу приділено розробці концепції співучасті як інструменту для належної правової оцінки випадків вчинення умисних злочинів у співдії кількох осіб. Останні дослідження показують, що метою цієї концепції є не лише створення формальної класифікації форм і видів співучасті, але й забезпечення точного розуміння механізмів спільного злочинного діяння та визначення меж відповідальності кожного з учасників злочину. Водночас особливі труднощі виникають при кваліфікації злочинів, де бере участь спеціальний суб'єкт, тобто особа, яка має додаткові характеристики, що обмежують коло осіб, здатних нести кримінальну відповідальність за конкретне правопорушення. Такі дослідження, зокрема, проводяться Ю. В. Абакумовою, яка акцентує увагу на необхідності детального аналізу правового статусу кожного співучасника злочину, особливо якщо йдеться про співпрацю загальних та спеціальних суб'єктів. Дослідження, проведене Д. В. Бараненком, підкреслює важливість визначення ролі кожного учасника в злочинній діяльності. Важливою є кваліфікація співучасника залежно від його ролі у вчиненні правопорушення. Наприклад, спеціальний суб'єкт може вчинити злочин через зловживання своїми

службовими повноваженнями, тоді як загальний суб'єкт може бути визнаний співучасником через свою участь у злочині, навіть не маючи спеціальних ознак. Це ускладнює правову кваліфікацію, оскільки кожен співучасник несе різний рівень відповідальності в залежності від ролі та кваліфікації злочину.

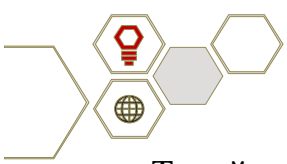
Важливі дослідження в цій сфері також були проведені Д. М. Горбачовим, який вказує на необхідність розподілу ролей між виконавцем, організатором, підбурювачем та пособником у співучасті. Він зазначає, що навіть якщо одна особа не є спеціальним суб'єктом, вона все одно може бути співвиконавцем злочину, якщо її дії сприяють реалізації злочинного наміру спеціального суб'єкта.[3] Водночас він також відзначає, що кваліфікація таких діянь повинна враховувати специфіку об'єкта злочину, який охороняється через спеціальні норми кримінального права. У статтях, присвячених проблемам кваліфікації співучасті у злочинах за участю спеціальних суб'єктів, досліджується правовий статус кожного учасника злочинного діяння. Осадча А.С. аналізує проблему визнання юридичних осіб суб'єктами злочину за кримінальним законодавством України та інших держав, підкреслюючи, що юридична особа не може бути винною в злочині через відсутність можливості усвідомлювати та передбачати наслідки своїх дій, тому вона не може виступати суб'єктом кримінальної відповідальності. Водночас, в Україні були введені кримінально-правові заходи щодо юридичних осіб, але це не робить їх суб'єктами злочинів, а лише визначає певні санкції для організацій за правопорушення. Також підкреслюється важливість диференціації кримінальної відповідальності, зокрема щодо службових осіб як спеціальних суб'єктів, вказуючи на тенденції до розширення спеціалізації кримінальної відповідальності. В результаті, ці зміни відображають постійну адаптацію кримінального права до нових соціальних реалій та розвитку правових норм. [10] Олександр Кваша та Олексій Дудоров наголошують на важливості визначення відповідальності осіб, які сприяють здійсненню злочинів, навіть якщо вони не є спеціальними суб'єктами. У таких випадках вони можуть бути притягнуті до відповідальності як пособники або підбурювачі, залежно від того, яку роль відіграли у скоєному.[6] Аналізуючи співучасть у злочинах, які

передбачають участь як спеціального, так і загального суб'єкта, дослідники наголошують на необхідності застосування диференційованого підходу.

Отже, останні публікації та дослідження кримінально-правової науки висвітлюють важливість гнучкого підходу до кваліфікації співучасті в злочинах, що здійснюються за участю спеціальних суб'єктів. Такі дослідження сприяють вдосконаленню кримінально-правової практики, допомагаючи правильно визначити межі відповідальності кожного учасника злочину та забезпечити справедливість у правосудді.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У рамках кримінально-правової науки залишаються невирішеними кілька важливих аспектів проблеми співучасті у злочинах зі спеціальним суб'єктом, які потребують подальшого аналізу та досліджень. Однією з найбільш складних і не до кінця розкритих тем є чітке визначення меж відповідальності осіб, які беруть участь у злочинах, що передбачають наявність спеціального суб'єкта.[13] Питання про можливість співучасті осіб, які не мають спеціальних ознак, зокрема в ролі організаторів або пособників, залишаються предметом дискусій серед вчених та практиків. Важливим є також розмежування ролей спеціального та загального суб'єкта при кваліфікації таких правопорушень, що викликає труднощі через відсутність єдиного підходу до визначення їх взаємодії. Це питання ще більше ускладнюється в контексті так званих "парних злочинів", де законодавчі характеристики можуть вичерпувати коло можливих суб'єктів, що впливає на застосування норм кримінального права. [8] В своїй статті я проводжу поглиблений аналіз механізмів кваліфікації співучасті саме в умовах правової взаємодії спеціальних і загальних суб'єктів. Я пропоную розглядати їх участь не лише крізь формальний статус, а й через фактичну роль у реалізації об'єктивної сторони злочину. Зокрема, аналіз фактичної ролі спеціального суб'єкта дозволяє виявити, наскільки його дії були визначальними для настання кримінально-правового результату. Це, у свою чергу, відкриває можливість для розмежування співучасті у формах співвиконавства, пособництва чи організації злочину, навіть у тих випадках, коли зовнішні ознаки поведінки можуть здаватися тотожними.

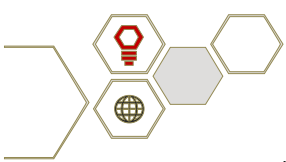

Такий підхід дозволяє більш точно визначити межі кримінальної відповідальності кожного учасника та уникнути формального підходу до кваліфікації, що, на мою думку, сприятиме розвитку гнучкішої та справедлившої судової практики.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою цієї статті є аналіз правових та теоретичних аспектів співучасті в злочинах, що передбачають участь спеціальних суб'єктів. Основне завдання полягає в дослідженні механізмів співучасті осіб, не наділених ознаками спеціального суб'єкта, у кримінальних правопорушеннях, де одна зі сторін є спеціальним суб'єктом. Вивчення цих аспектів дозволяє детально розглянути проблеми, пов'язані з кваліфікацією таких злочинів, та визначити правові межі відповідальності кожного учасника в залежності від його ролі та специфічних ознак.

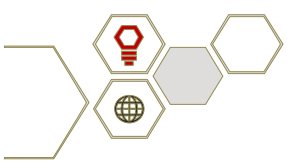
Виклад основного матеріалу дослідження. У кримінально-правовій науці розроблено концепцію співучасті як інструмент для належної правової оцінки випадків вчинення умисних злочинів у співдії кількох осіб. Мета цієї концепції - не стільки створити формальну класифікацію форм і видів співучасті, скільки забезпечити точне розуміння конкретних механізмів спільного злочинного діяння, а також визначити межі відповідальності кожного з учасників.[11]

Особливі труднощі виникають при кваліфікації злочинів, які передбачають участь спеціального суб'єкта - особи, що має усі необхідні риси, притаманні загальному суб'єкту злочину, а також додаткові спеціальні характеристики, які уточнюють і обмежують коло осіб, здатних нести кримінальну відповідальність за певне правопорушення. [4] У ситуаціях, коли злочин вчиняється за участю як загального, так і спеціального суб'єкта, з'являється необхідність у детальному аналізі правового статусу кожного співучасника. Це стосується розподілу ролей між виконавцем, організатором, підбурювачем та пособником. Важливість такого підходу полягає в тому, що кожен учасник може нести різний рівень відповідальності, з огляду на його роль і кваліфікацію злочину. Наприклад, спеціальний суб'єкт може вчинити злочин через зловживання своїми службовими повноваженнями, в той час як загальний суб'єкт може бути

визнаний співучасником лише через участь у цьому злочині, без обов'язкового володіння спеціальними ознаками. Такий розподіл не тільки ускладнює правову кваліфікацію, але й ставить питання про визначення межі відповідальності кожного з учасників. [15] Таким чином, участь у злочині спеціального та неспеціального суб'єкта може набувати різних форм, що потребує врахування конкретних правових наслідків для кожного учасника. Особливо це важливо в контексті кваліфікації, оскільки кожен випадок вимагає диференційованого підходу з огляду на специфіку суб'єкта та його роль у вчиненні злочину. Врахування цих аспектів є необхідним для забезпечення справедливості при притягненні осіб до кримінальної відповідальності. Саме тому вивчення механізмів співучасті у злочинах, де бере участь спеціальний суб'єкт, є надзвичайно важливим для вдосконалення кримінально- правової практики.

Відповідно до Кримінального кодексу України (далі – КК України), співучасть у злочині передбачає вчинення кримінально караного діяння кількома особами, кожна з яких може мати різний ступінь залучення та роль у здійсненні протиправного акту. Специфіка співучасті у правопорушеннях за участю спеціального суб'єкта пов'язана з тим, що деякі злочини можуть бути вчинені лише особами, які мають певний правовий статус, наприклад, посадовими особами, військовослужбовцями або працівниками правоохоронних органів. [7] Відповідно до ст. 26 КК України, співучасть у злочині може здійснюватися у формі виконавства, організаторства, підбурювання чи пособництва. Якщо злочин передбачає вчинення лише спеціальним суб'єктом (наприклад, зловживання владою або службовим становищем - ст. 364 КК України), особа, яка не має такого статусу, не може виступати безпосереднім виконавцем, однак вона може бути притягнута до відповідальності як співучасник. [2] У таких випадках її дії кваліфікуються відповідно до ролі, яку вона відіграла у вчиненні злочину. Наприклад, цивільна особа, яка сприяла службовцю у вчиненні корупційного правопорушення, може бути притягнута до відповідальності як пособник або підбурювач. Судова практика вказує на те, що ключовим критерієм для кваліфікації дій загального суб'єкта у злочинах, які можуть бути вчинені

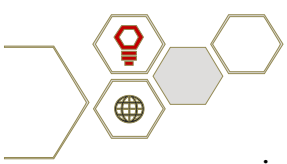
лише спеціальним суб'єктом, є характер його участі у виконанні об'єктивної сторони правопорушення. [5] У випадках, коли особа, яка не є спеціальним суб'єктом, бере активну участь у вчиненні злочину та виконує його об'єктивну сторону, вона може розглядатися як співвиконавець. Наприклад, у випадку розтрата державних коштів (ст. 191 КК України), бухгалтер, який не є посадовою особою, але безпосередньо виконує фінансові операції на користь службовця, може бути кваліфікований як співвиконавець. Разом із цим, кримінальне законодавство встановлює обмеження щодо можливості притягнення до відповідальності осіб, які не можуть нести кримінальну відповідальність через відсутність необхідних ознак суб'єкта злочину. Це особливо актуально у випадках, коли вчинення злочину передбачає наявність особливого статусу, який визначає відповідальність особи. Наприклад, військові злочини можуть бути вчинені лише військовослужбовцями, а тому цивільні особи, які сприяли їхньому вчиненню, можуть бути визнані не виконавцями, а лише пособниками.

Аналізуючи праці Д. М. Горбачова, де він висловлює думку, що якщо визнати можливість того, що особа без спеціальних ознак може бути співвиконавцем злочину, що потребує спеціального суб'єкта, то це значно знижує значення і мету виділення спеціальних суб'єктів у кримінальному праві, можна сказати, що така позиція могла б мати сенс, якби мова йшла про визнання такої особи повноцінним виконавцем злочину, але ж йдеться про співвиконавство, тобто про виконання конкретних частин об'єктивної сторони злочину.[3] Особа, що не володіє всіма ознаками спеціального суб'єкта, може брати участь у правопорушенні, виконуючи лише певні функції. Є пропозиція оцінювати дії особи, яка виконала частину об'єктивної сторони злочину зі спеціальним суб'єктом, за загальними нормами Кримінального кодексу України. Проте така кваліфікація може не повною мірою відобразити суть скоєного, оскільки вона не враховує специфіку об'єкта злочину, який охороняється через спеціальні норми. Спеціальний суб'єкт у кримінальних правопорушеннях має особливу роль, яка чітко визначена законодавством і має бути врахована при кваліфікації діянь. Існує проблема співучасті у злочинах, передбачених статтею

117 КК України щодо вбивства новонародженої дитини, і тут є цікавою думка Семенюка І.С., про те, що співучасть у злочинах, передбачених статтею 117 КК України неможлива, оскільки закон має індивідуальний характер і передбачає відповідальність матері через її стан під час вагітності та пологів.[12] Проте можна з цим не погодитись, оскільки співучасть не обов'язково означає, що всі учасники мають бути кваліфіковані за однією і тією ж статтею або частиною статті, оскільки одне правопорушення може підпадати під кілька статей одночасно, що зовсім не виключає співучасті. Цей підхід, що відкидає можливість співучасті в контексті спеціальних суб'єктів, є доволі обмеженим. Враховуючи реальну практику, співучасть в таких правопорушеннях не можна повністю відкидати. Наприклад, у випадках, коли одна особа виконує допоміжні або сприянні функції, навіть якщо вона не є спеціальним суб'єктом, така участь все одно є частиною загальної кримінальної відповідальності.

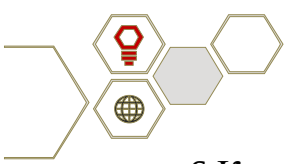
Висновок. Підсумовуючи проведене дослідження, варто наголосити, що питання участі осіб у кримінальних правопорушеннях, які можуть бути вчинені лише за умови наявності спеціального суб'єкта, потребує індивідуального підходу до кожної ситуації. При розв'язанні подібних правових питань ключове значення має всебічне дослідження як правових норм, так і фактичних даних справи. Участь загального суб'єкта у вчиненні такого правопорушення повинна розглядатися з урахуванням того, наскільки його дії були пов'язані з реалізацією умислу спеціального суб'єкта. Саме завдяки детальному аналізу можна досягти об'єктивної правової оцінки поведінки кожного учасника та визначити рівень його відповідальності. Таке системне бачення сприяє забезпеченню балансу між притягненням винних до відповідальності та захистом прав тих, хто не мав протиправного наміру. Разом із тим, нагальною залишається потреба у вдосконаленні нормативної бази щодо співучасті у кримінальних правопорушеннях, які передбачають наявність спеціального суб'єкта. Удосконалення підходів до тлумачення відповідних положень законодавства сприятиме посиленню правової визначеності, підвищенню ефективності розслідування таких справ і зміцненню авторитету правосуддя. Подальші

наукові напрацювання та узагальнення практичного досвіду є важливим кроком до формування цілісної системи кваліфікації співучасті у цій категорії кримінальних правопорушень. Вдосконалення законодавчого регулювання, зокрема уточнення положень щодо співучасті у злочинах за участю спеціального суб'єкта, може сприяти підвищенню ефективності кримінальної юстиції, зміцненню довіри до правосуддя та забезпеченню законності в процесі кваліфікації таких правопорушень. У цьому контексті доцільним є подальше проведення наукових досліджень, розробка методичних рекомендацій та узагальнення практики, що дозволить створити надійну основу для вдосконалення правозастосування в боротьбі зі злочинністю.

Список використаних джерел

- 1.Абакумова Ю. В. Відповідальність співучасників за кримінальним законодавством України та іноземних держав. Право і Безпека. - Х.:Харк. нац. ун- т внутр. справ, 2012,N N 4.- С.117- 121
- 2.Бараненко Д.В. Спеціальний суб'єкт злочину за новим кримінальним законодавством України. Правова держава. - О.:Одес. нац. ун- т, 2002. т.№ 5.- С.81- 87
- 3.Горбачов Д. М. Особливості співучасті у злочинах із спеціальним суб'єктом. Часопис Київського університету права, 2011,N N 2.- С.251- 254
- 4.Д. В. Захарук Актуальні проблеми теорії кримінальної законотворчості та практики правозастосування: матеріали Міжнар. наук.- практ. Інтернет- конф. (м. Одеса, 27 груд. 2016 р.); НУ«ОЮА», Каф. крим. прав., Одеський місцевий осередок ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права». - Одеса, 2016. - С. 153- 156.
- 5.Дудоров О. О. Інститут співучасті у проєкті нового кримінального кодексу України; Юридичний науковий електронний журнал. - Запоріжжя, 2023,N N 3.- С.387- 393

6.Кваша О.О. Співучасть у злочині: сутність, структура та відповідальність; наук. консультант О. М. Костенко ; офіц. опоненти: Н. О. Гуторова, В. О. Навроцький, О. О. Дудоров. - 2013

7.Короленко М.П. Співучасть в умисних убивствах та її вплив на кваліфікацію; Правова держава. - О.:Астропринт, 2001. т.№ 3.- С.86- 91

8.Мельников А.М. Кримінальна відповідальність за вчинення злочину групою осіб. - 2004

9.Орловський Р. С. Кримінальна відповідальність за пособництво вчиненню злочину

10. Осадча А. С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2015.-226 с.

11.Семенченко Т.В., Ваврик А. В. Кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті

12.Семенюк І. С. Співучасть у вбивстві матір'ю своєї новонародженої дитини; Кримінальне право: традиції та новації. - Полтава ; Харків:б. в., 2015.- С.367- 370

13.Федорович Н. Історія становлення та розвитку нормативного регулювання співучасті у злочині зі спеціальним суб'єктом; Вісник Львівського Університету. Серія юридична. - Львів:Львів. нац. ун- т ім. Івана Франка, 2019,N Вип. 68.- С.189- 200

14.Ярмиш Н. Проблеми кваліфікації злочинів, вчинених групою осіб за попередньою змовою; Вісник Національної академії прокуратури України, 2010,N N 4.- С.53- 58

15.Fedorovych N. Complicity in a criminal offense with a special subject in the criminal law of Ukraine